Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Valo, Maarit

Title: Puheviestintä - taitoaineesta tieteenalaksi

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Valo, M. Puheviestintä - taitoaineesta tieteenalaksi. In A. Mustonen, K. Moisander, & M. Valo (Eds.), Laatua ja liikettä: rehtori Aino Sallisen juhlakirja (pp. 182-209). Jyväskylän yliopisto.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Maarit Valo
professori
Jyväskylän yliopisto

PUHEVIESTINTÄ – TAITOAINEESTA TIETEENALAKSI

Puheviestintä on ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta tutkiva tieteenala. Tavoitteena on ymmärtää ja selittää puhe- ja viestintäkäyttäytymistä sekä vuorovaikutuksen dynamiikkaa niin kasvokkais- kuin verkkoviestinnässäkin. Puheviestintää voi opiskella pääaineena tohtorin tutkintoon saakka yliopistoissa eri puolilla maailmaa. Missä ovat puheviestinnän juuret? Miten puheviestintä on kehittynyt taitoaineesta tieteenalaksi? Miten suomalainen puheviestintä sijoittuu maailmankartalle?

Kuten muihinkin tieteen- ja tutkimusaloihin, myös puheviestintään on kerrostunut useita vaikutteita. Syvimmät juuret ovat antiikin retoriikan eli puhetaidon ja antiikin dialektiikan eli keskustelu-, väittely-, argumentointitaidon tietoperinnössä. Toinen juurikerrostuma on eurooppalaisissa, lähinnä saksalaisissa 1900-luvun puhetieteissä, jotka tuottivat tietoa toisaalta äänestä ja puheesta, toisaalta vaikuttamisesta ja argumentoinnista. Ja viimeisimmät juuret ovat ehtineet kasvaa amerikkalaisten viestintätieteiden vahvaan maaperään, josta suomalainen puheviestintä on saanut ravinteita aina 1970-luvulta lähtien.

Tulin Jyväskylän yliopistoon suomen kielen opiskelijaksi vuonna 1974. Aloitin puheviestinnän opiskelun vuonna 1975; oppiaineen nimi oli tuolloin puheoppi. Vuodesta 1977 olen toiminut oppiaineessa eri tehtävissä: ensin tuntiopettajana, sitten assistenttina, päätoimisena tuntiopettajana, lehtorina ja professorina. Olen saanut olla kehittämässä oppiainetta jo 35 vuoden ajan. Tämä artikkeli kuvaa puheviestinnän opetuksen ja tutkimuksen vaiheita ja oppiaineen kehittymistä alan eurooppalaiseksi keskukseksi.

Jo antiikin Kreikassa

Puheviestinnän tieteen- ja opetusalan perusta on antiikin retoriikassa ja dialektiikassa. Puheviestinnällä on siten jo lähes 2 500-vuotiset perinteet. Näin on varsinkin, kun ajatellaan puheviestintää oppialana, käytännön harjoittelun kohteena tai puhumisen ja kuuntelemisen taitoina. Sen sijaan tieteenalan kannalta kysymys on mutkikkaampi. Mikä on tieteenala? Miten nykyisiä tieteenaloja – jotka yliopistolaisten mielestä näkyvät yliopistojen tiedekuntina, laitoksina ja oppiaineina – voisi suhteuttaa antiikin ajan kokonaisvaltaiseen ajatteluun? Platonin Akatemia-filosofikoulukaan ei oikein vertaudu nykyiseen yliopistoon, vaikka sitä toisinaan pidetään yliopistoidean alkumuotona.

Antiikin Kreikassa puhe- ja väittelytaito merkitsi huomiota ja valtaa, jolla pääsi vaikuttamaan kansankokouksissa, tuomioistuimissa ja muissa vaativissa keskusteluissa ja esiintymisissä. Sekä Kreikassa että Roomassa puhe- ja väittelytaidon opettajat ja puhujakoulut olivat suosittuja. Antiikin filosofeista Sokrates ja Platon kehittivät nimenomaan dialektiikkaa eli filosofisen keskustelun ja päättelyn menetelmiä, ja heillä molemmilla oli epäilevä suhtautuminen retoriikkaan. He pitivät sitä toisaalta itsetarkoituksellisena harrastuksena, toisaalta mahdollisuutena vaikuttaa väärin motiivein. Sen sijaan Aristoteles arvosti keskustelu- ja väittelytaidon lisäksi retoriikkaa. Retoriikka-teoksessaan hän liitti puhetaidon paitsi julkiseen elämään myös jokapäiväisiin vaikuttamistilanteisiin. Puhetaitoaan voi tietysti käyttää moneen tarkoitukseen, mutta ”käsiteltävät asiat eivät kuitenkaan ole samankaltaisia, vaan toden ja luonnostaan paremman pohjalta on aina helpompi päätellä, ja sellaiset päättelyt ovat yksinkertaisesti sanottuna uskottavampia”. Aristoteles opetti, että puhujan täytyy hallita sekä oikeat että väärät argumentit, jotta jälkimmäiset voi havaita ja kumota.

Aristoteleen mukaan puhuja vakuuttaa kuulijan tai keskustelukumppanin paitsi argumenttien myös luotettavuutensa ja tunteiden herättämisen avulla. Retoriikka-teos ei ole suoranainen opaskirja vaikuttamiseen, vaan sitä pidetään pikemminkin ensimmäisenä jäsentyneenä kuvauksena puheen ja vaikuttamisen taidoista. Se on tutkimus kuulijoihin vaikuttamisesta puhetilanteissa. Muissa teoksissaan Aristoteles käsitteli mm. sanatonta ilmaisua kuten ääntä ja ilmeitä sekä näistä tehtäviä päätelmiä. Vaikuttamisen ja vakuuttamisen kysymyksiä, kuulijan asenteita ja reaktioita sekä nonverbaalista viestintäkäyttäytymistä tutkitaan puheviestinnässä edelleen.

Antiikin Roomassa puhetaidosta kirjoittivat mm. Cicero ja Quintilianus. Kuitenkin Aristoteleen teoksilla – lähinnä Retoriikalla – on ollut kauaskantoi-

sin vaikutus länsimaiseen sivistykseen. Retoriikka löydettiin Eurooppaan perustettujen yliopistojen oppikirjaksi: sitä luettiin Bolognan, Pariisin, Oxfordin ja Cambridgen yliopistossa. Antiikista peräisin olevat puheen laatimisen ohjeet esimerkiksi dispositiosta, väitteiden esittämisestä ja argumentoinnin kehittelystä elävät vielä nykyäänkin sekä esiintymisen että kirjoittamisen oppaissa.

Retoriikka-sanalla on myöhemmin viitattu moneen asiaan: julkisuudessa esiintymisen taitoon, yleisöpuheen pitämiseen, puhetaitoon yleensä, vaikuttamiseen ja argumentointiin tai näiden osaamiseen, puhetaidon ja sen harjoittamisen historiaan, kaunopuheisuuteen, vaikuttaviin keinoihin kirjallisessa esityksessä, tyylioppiin. Retoriikan asemakin on vaihdellut sen pitkän historian aikana. Jukka-Pekka Puro kuvaa sitä Retoriikan historia -kirjassaan (2005) aaltojen avulla. Aallot ovat aikoja ja kulttuureita, joihin kuuluu retoriikan vahva arvostus. Ensimmäiset aallot ovat antiikki, kristillinen retoriikka sekä brittiläinen, ranskalainen ja saksalainen retoriikka muuttuvassa Euroopassa 1500–1800-luvulla. Viime aikojen retoriset aallot Puro sijoittaa yhteiskuntafilosofiaan ja yhteiskunnalliseen keskusteluun ja siten jo puhe- ja keskustelutaidon ulkopuolelle.

Keskiajalla retoriikka ja dialektiikka kuuluivat paitsi yliopistojen opetukseen myös kirkolliseen kouluopetukseen. Puhe- ja väittelytaitoa opiskeltiin latinan kielellä. Retoriikka on aina ollut myös osa pappiskoulutusta, sen vapaita taiteita, joissa opittiin tekstien laatimista ja tulkintaa. Puhetaito liittyi tietysti myös saarnataitoon. Uudella ajalla retoriikka väistyi hiljalleen uudenlaisen tiedon tieltä, ja retoriikkaan alettiin liittää ulkokohtaisuuden leima. Renessanssi puolestaan nosti kreikan- ja latinankielisen kirjallisuuden taas kerran uuteen elämään. Ciceron ja Quintilianuksen puheita luettiin ja puheenpitoa opeteltiin. Uskonpuhdistuksenkin aikaan Ciceron De Oratore -teos oli luterilaisten koulujen ydinkirjallisuutta. Latinan merkitys kouluopetuksessa alkoi silti uuden ajan alussa vähetä, eikä retoriikalla ollut enää itsestään selvää asemaa opetuksessa. Kuitenkin 1600-luvulla puhetaitoa arvostettiin esimerkiksi Englannissa, jossa filosofi Francis Bacon piti retoriikkaa tieteistä ja taiteista tärkeimpänä.

Suomessa Turun akatemian perustamisen yhteydessä vuonna 1640 sen filosofiseen tiedekuntaan otettiin neljä professuuria, joista yhden alaksi määriteltiin kaunopuheisuus. Kaunopuheisuuden professuurin yleishumanistinen sisältö vaihteli vuosisatojen mittaan: professori opetti esimerkiksi antiikin Rooman kirjallisuutta, latinan kirjallista ja suullista taitoa, retoriikkaa, tekstianalyysia, kirjeiden kirjoittamista, runousoppia, kansanrunoudentutkimusta, kielitieteitä, jopa ruotsin kieltä. Kuuluisin ja pitkäaikaisin kaunopuheisuuden professoreista oli Henrik Gabriel Porthan, joka toimi professuurissaan vuosina 1777–1804. Turun akatemian opiskelijoiden ohjelmaan kuului väittelytaidon harjoitteleminen muidenkin kuin kaunopuheisuuden professorin johdolla. Uushumanismi 1800-luvulla nosti taas antiikin kirjallisuuden arvoonsa myös akatemiassa.

Puhetaidon rinnalla on kautta aikain kulkenut myös puhetaiteen harrastus. Jo antiikin aikaan pidettiin juhlavia runonlausuntaesityksiä. Englannissa koettiin 1700-luvulla kaunopuheisuuden eli elokutionismin kausi, jolloin harrastettiin lausuntaa ja kaunolukua. Elokutionismi eli myöhemminkin sekä puheenpidossa että lausunnassa mm. Amerikan mantereella. Usein se saattoi korostaa esittämisen tyylillisiä seikkoja – eleitä, ääntä ja ääntämistä – sisällön kustannuksella. Elokutionistiset ihanteet olivat näkyvissä jopa Suomenkin vanhimmassa runonlausuntaperinteessä vielä 1900-luvun alussa: erityisen kauniiseen tyyliin pyrkivät esittäjät kaihtoivat lausunnassaan r-äännettä sen karkeuden vuoksi.

Saksalaisen idealistisen filosofian pohjalta syntyivät 1700-luvun lopulla saksalainen romantiikka ja sen estetiikan käsitys. Ajattelevaa ja tuntevaa ihmistä arvostettiin, samoin henkisyyttä aistihavaintojen taustalla. Retoriikka ja lausunta olivat muotia: Johann Wolfgang von Goethekin oli lausunnan harrastaja. Puhetaidon harjoittamisessa saksalaiseen romantiikkaan liittyi antiikista periytynyt näkemys siitä, että vain tunteva, sivistynyt ja oikeudentuntoinen ihminen voi olla aidosti hyvä puhuja. Puhujan tavoite on ilmentää hyvää tahtoa ja vilpittömyyttä, julistaa totuutta ja havaita vastapuolen vääriä argumentteja. Hyvän puhujan tulee siis olla hyvä ihminen.

Saksassa puhetaidon ja lausunnan kursseja kuului mm. opettajiksi valmistuvien opintoihin. Siellä ryhdyttiin 1900-luvun alussa käyttämään puhealasta nimitystä Sprechkunde, puheoppi. Puheharrastuksen vahvistuminen ja puheopin nousu Saksassa oli liittynyt valistusfilosofiaan ja kansallisromantiikkaan: ihmisten tulisi oppia esiintymään kauniilla äidinkielellään sekä arvostamaan kieltään ja kulttuuriaan. Estetiikka, äidinkieli, kirjallisuus, kaunoluku, teatteritaide, puhetaide ja puhetaito olivat monin tavoin sidoksissa toisiinsa. Puhetaitoa arvostettiin Euroopassa myös 1800-luvun lopulla voimistuneissa yhteiskunnallisissa liikkeissä: työväenliikkeessä, nuorisoseura-aatteessa, raittiusliikkeessä ja naisasialiikkeessä.

”Puhetaito on kaikkien taiteitten äiti”

Saksalainen idealistinen filosofia ja romantiikan taidekäsitys olivat suomalaisen ja yleensä koko pohjoismaisen estetiikan esikuvina 1800-luvulla. Myös suomalaisen puhetaidon ja lausunnan harrastus 1900-luvun alkupuoliskolla perustui vahvoihin saksalaisvaikutteisiin, kuten muukin kulttuuri ja koulutus. Harrastus- ja koulutustoiminta tarvitsi virikkeekseen kirjallisuutta, ja niinpä 1900-luvun alussa alettiin julkaista suomeksi puhetaidon ja lausunnan oppaita. Näillä oli merkitystä myös suomalaisuusaatteen levittämisessä ja suomen kielen aseman vahvistamisessa.

Ensimmäisen suomenkielisen puhetaidon oppaan kirjoitti Wihtori Peltonen, jonka kirjailijanimi oli Johannes Linnankoski. Teos julkaistiin vuonna 1901, ja sen nimi oli Puhetaito – kaunoluvun, puhe- ja esitystaidon perusteet. Peltosen esipuheessa mainitsemista lähdeteoksista puhe- ja äänielimistöön viittaavat olivat brittiläisiä mutta erityisesti puhetaidon filosofiaan viittaavat saksalaisia. Peltosen mukaan puhetaidon harjoitus tutustuttaa kirjallisuuteen ja ihmisen sielunelämään, varustaa elämäntaisteluihin, kasvattaa ja vahvistaa. Puhetaito on osa kansallista viljelytyötä, jossa voimme kehittää äidinkieltämme. Kirja kuvastaakin Peltosen kansanvalistusharrastusta. Puhetaidolla on sijansa paitsi yhteiskuntaelämässä ja ammattitaidossa myös jokapäiväisessä kanssakäymisessä, jopa kotielämässä. Peltonen siteeraa runoilijaa ja esteetikkoa Johann Gottfried von Herderiä, saksalaisen idealistisen filosofian ja romantiikan edustajaa: ”Puhetaito on kaikkien taiteitten äiti”.

Vanhin suomalainen puheenpidon, kaunoluvun, lausunnan ja äänenkäytön opetus oli siis tiukasti sidoksissa sekä kansallisromantiikkaan että kansanvalistusaatteeseen. Wihtori Peltonen antautui sittemmin lehtimiehen ja kirjailijan uralle eikä kirjoittanut puhetaidosta enempää. Sen sijaan alalle omistautuivat K. S. Laurila, T. I. Wuorenrinne sekä Ilmari Räsänen, Kaarlo Marjanen ja Eero Salola. He julkaisivat puhetaidon ja suullisen esitystaidon oppaita ja harjoituskirjasia, kaunoluvun ja lausunnan oppaita ja lausuntaohjelmistoa sekä puhekokoelmia. He myös opettivat useita sukupolvia joko yliopistossa tai vapaan sivistystyön parissa. Kolme viimemainittua olivat puhetekniikan, kaunoluvun, lausunnan tai suullisen esitystaidon lehtoreita tai opettajia Helsingin yliopistossa 1920–1960-luvulla.

Tuon ajan puheoppaissa keskitytään puheen laadintaan – sisällön valintaan, järjestämiseen ja perustelemiseen – sekä puheen esittämiseen. Kuulija-analyysiin annetaan ohjeita, samoin havainnollisuuteen, liikehtimiseen ja jännityksen hallintaan. Paljosta on ymmärrettävästi aika jättänyt, eikä monelle ohjeelle löydy tietopohjaisia perusteita. Toisaalta K. S. Laurila jo vuonna 1929 puhuu vuorovaikutuksesta varsin nykyaikaiseen sävyyn: ”Todellinen puhuminen on aina puhujan ja kuulijakunnan välistä keskinäistä vuorovaikutusta. Missä tällaista vuorovaikutusta puhujan ja kuulijakunnan välillä ei ole, siellä ei ole myöskään puheella mitään todellista vaikutusta.” Monessa kirjassa on ohjeita yhtälailla sekä puheenpitoon että lausuntaan. Useissa on runsaasti puhetekniikan harjoituksia, sillä äänenkäytön harjoittamista pidettiin puhujalle tärkeänä.

Kansansivistys, kulttuuriset ja kirjalliset harrastukset sekä yliopistotyö kytkeytyivät toisiinsa, ja alan merkkimiehet toimivat yleensä useilla aloilla. Helsingin yliopistossa yli 30 vuoden ajan (1933–65) työskennellyt puheopin, erityisesti puhetekniikan ja suomenkielisen kaunoluvun lehtori Kaarlo Marjanen oli tästä hyvä esimerkki. Hän opetti paitsi Helsingissä myös muualla Suomessa. Heli Valtonen kirjoittaa Jyväskylän yliopiston historiassa (2009), että Marjanen piti 1930-luvun puolivälissä puhetekniikan kurssin Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa.

Kaarlo Marjanen kävi Saksassa oppia saamassa, ja hänen Tehoava puhetaito -teoksensa (1935) on suomennos saksalaisesta oppikirjasta. Kun Marjanen sitten laati puhealasta artikkelin Isoon Tietosanakirjaan 1930-luvulla, hän otti hakusanaksi puheopin saksalaisen mallin mukaan. Sen määritelmäksi tuli seuraava: ”tiede, jonka tutkimusesineenä on ihmisen puhe l. puhuminen sielullisruumiillisena toimintona”. Puheoppi vakiintuikin pitkäksi aikaa yliopistollisen oppiaineen nimeksi Suomessa. Professori Jaakko Lehtonen on kuvannut (1982) saksalaisen ja suomalaisen puheopin varhaisia yhteyksiä. Hän toteaa, että saksalaisen mallin mukainen puheoppi-nimitys oli alalle rasite. Se viittasi taitoharjoitteluun, ei tutkimukseen eikä tieteeseen.

Samaan aikaan toisaalla

Yhdysvaltalaisessa koulujärjestelmässä puhekasvatuksen (speech tai public speaking) asema on ollut vahva jo 1800–1900 -luvun vaihteesta asti. Puhetaidon opetus vahvistui Yhdysvalloissa myös yliopistoissa. Taustalla oli sielläkin retoriikan ja osittain myös elokutionismin traditio. Yhdysvalloissa ensimmäinen puheen yliopistollinen laitos Department of Speech perustettiin Michiganin yliopistoon vuonna 1892.

Puheviestinnän tieteenalan aluksi mainitaan Yhdysvalloissa vuosi 1914, jolloin amerikkalaisten yliopistojen puhetaidon opettajat erottautuivat äidinkielen opettajista ja perustivat oman yhdistyk-

sen The National Association of Academic Teachers of Public Speaking. Puhetaidon opettajat halusivat vahvistaa puheen ja sen opetuksen ja tutkimuksen asemaa yliopistoissa. Yhdistys alkoi vuodesta 1915 alkaen julkaista tieteellistä lehteä Quarterly Journal of Public Speaking (myöhemmin Quarterly Journal of Speech). Yhdistyksen nimen muutokset kuvastavat tieteenalan sisällöllisiä muutoksia: National Association of Teachers of Speech (1923–), Speech Association of America (1946–), Speech Communication Association (1970–) ja nykyinen nimi National Communication Association (1997–). Järjestössä on nyt yli 8000 jäsentä 20 maasta, ja se julkaisee kymmentä aikakauslehteä.

Yhdysvalloissa Iowan ja Wisconsinin yliopistojen puheen laitokset aloittivat ensimmäisinä tohtorikoulutuksen vuonna 1921. Sittemmin oppiaineen nimeksi otettiin yhä useammin speech communication, vaikkakin nimenä saattoi olla myös communication, communication studies, human communication studies, rhetoric and communication, interpersonal communication tai communication arts and sciences. Oppiaineesta tuli suosittu. Esimerkiksi 1980-luvulle tultaessa puheviestintä-oppiaine oli edustettuna jo 1500 amerikkalaisessa yliopistossa. Opiskelijoita on kaiken aikaa ollut runsaasti: esimerkiksi 1990-luvulla noin 50 000 opiskelijaa suoritti vuosittain alemman yliopistotutkinnon puheviestinnästä.

Sekä amerikkalaisessa puhealan yhdistyksessä että yliopistojen oppiaineissa oli alusta asti vallalla kahtiajako. Toisaalta oli humanistinen, liberal arts -ajatteluun pohjautuva, retoriikkaa ja tekstien tulkintaa korostava suuntaus, joka nojasi vanhempaan eurooppalaiseen retoriikan perinteeseen. Toisaalta taas oli empiiristä ja usein kokeellistakin tutkimusta painottava, psykologiavaikutteinen science-ajattelu. Edellisessä, humanistispainotteisessa suuntauksessa korostettiin puhujaa, siis ”sanoman lähettäjää”: tutkittiin yleisölle esiintymistä, suuria puhujia, vaikuttamista, aatteiden argumentointia, retorisia liikkeitä, presidenttiretoriikkaa. Jälkimmäisessä, empiirispainotteisessa suuntauksessa huomio oli ”sanoman vastaanottajassa”, sanoman vaikutuksissa tai vuorovaikutuksen ilmiöissä. Science-tyyppinen vuorovaikutuksen tutkimus ja sittemmin sen vahvistuminen liittyi toisen maailmansodan jälkeiseen uusien tieteenalojen – sosiologian, sosiaalipsykologian, tiedotusopin – syntyyn. Jossain määrin art–science-kahtiajako on vieläkin näkyvissä amerikkalaisissa tieteellisissä aikakauslehdissä ja yliopistolaitosten suuntautumisessa.

Euroopassa puheen yliopistollinen koulutus ja tutkimus eivät kehittyneet 1900-luvulla yhtä ripeästi kuin Yhdysvalloissa. Kun Saksassa kansallissosialismi oli 1930-luvulla käyttänyt retoriikkaa ja puhetaitoa omiin tarkoitusperiinsä, ei ollut ihme, että alaan suhtauduttiin toisen maailmansodan jälkeen nuivasti. Tyypillistä oli, että yliopistoissa ja opettajankoulutuslaitoksissa oli puhetaidon lehtoreita antamassa käytännön opetusta äänenkäytössä tai pitämässä lausuntaharjoituksia. Esimerkiksi Länsi-Saksassa ei ollut itsenäisiä laitoksia tai professuureja, vaan ala oli sidoksissa saksan kielen laitoksiin. Äidinkielen opettajiksi tähtäävät tai muut halukkaat suorittivat erilliset puhekasvatuksen (Sprecherziehung) kurssit, jotka järjesti puhealan opettajien yhdistys.

Yksi poikkeus Euroopassa oli: DDR eli Itä-Saksa. Siellä oli useita yliopistoja, joissa puhetiedettä (Sprechwissenschaft) saattoi opiskella tohtorin tutkintoon saakka ja joissa tutkimuskin oli vilkasta. Näitä yliopistoja oli mm. Leipzigissa, Jenassa, Erfurtissa ja Berliinissä; keskuspaikkana oli kuitenkin Martin-Luther-yliopisto Hallessa. Opiskelijoiden opinto-ohjelmaan kuului aatteen mukaista marxismi-leninismiä. Puhetieteen sisällöt olivat puhumisen kognitiivista perustaa, fonetiikkaa ja logopediaa, retoriikkaa, puhe- ja keskustelutaidon teoriaa ja harjoituksia, taiteellista puheilmaisua sekä tutkimus- ja opetusmenetelmiä. Saksojen yhdistymisen jälkeen puhetiede on edelleen useissa yliopistoissa oppiaineena ja tutkimusalana, mutta se liittyy vieläkin mm. kielitieteisiin ja foneettisiin tieteisiin. Se ei ole etsiytynyt tai löytänyt tietään niihin useisiin yliopistolaitoksiin, joiden nimenä on Kommunikationswissenschaften.

Puhetekniikasta puheoppiin, puheopista puheviestintään

Suomen koulutusjärjestelmässä puhe- ja esitystaito on kuulunut erityisesti opettajien koulutukseen. Kansakoulun opettajia valmistavissa opettajaseminaareissa puhetaidon opetus oli jo suhteellisen järjestelmällistä, ja opetuksen perinne säilyi, kun koulutus siirtyi opettajakorkeakouluihin ja yliopistojen tiedekuntiin. Äidinkielen opettajiksi valmistuvia varten oli yliopistojen opetusohjelmassa ollut 1920-luvulta alkaen ns. puhetekniikan ja kaunoluvun yliopistollinen virkatutkinto, josta määrättiin kelpoisuusasetuksessa.

Puhetaidon opetus alkoi Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa vuonna 1952. Puhetekniikan ja suullisen esitystaidon lehtoraatti oli perustettu vuonna 1951; ensimmäisinä lehtoreina toimivat Iikka Kaakinen ja Lahja Salonen. Puhetekniikan laitos perustettiin vuonna 1962. Se oli suoraan hallintokollegion alainen, mikä kuvasti laitoksen palvelutehtävää. Se sijaitsi rakennuksessa III eli

nykyisessä Historicassa, kolmannessa kerroksessa. Vuosien 1962–64 toimintakertomuksessa kuvataan laitoksen 'kojeet': "Puhetekniikan laitoksen käytössä on magnetofoni Grundig TK 64 ja mikrofoni, puhelin Ericsson n:o 237912, kirjoituskone Triumph perfekt n:o 1254169 ja lisäksi opetusvälineiksi paikalliskäyttöön kunnostetut 2 vanhaa puhelinta".

Puhetekniikan laitoksessa oli opiskelijoita vuosittain 400–500. He olivat liikuntakasvatuksen opiskelijoita sekä opettajainvalmistuslaitoksessa kansakoulunopettajiksi opiskelevia, joille molemmille kuului pakollinen suullisen esitystaidon kurssi. Lisäksi oli äidinkielen opettajiksi valmistuvia, jotka suorittivat virkaan vaadittavan puhetekniikan ja kaunoluvun tutkinnon. Sen opetusohjelmaan kuuluivat suullisen esitystaidon perus- ja jatkokurssin teoria ja harjoitukset, näyttämötyön, logopedian ja fonetiikan luennot, seminaari ja lopputentti. Muutkin opiskelijat saivat suorittaa kurssit. Tämä myöhemmin puheopin tutkinnoksi nimitetty oppimäärä poistui äidinkielen lehtorin kelpoisuusvaatimuksista 1970-luvun lopun tutkinnonuudistuksen yhteydessä, ja sisällöt vietiin äidinkielen opettajan koulutusohjelmaan. Myös opettajainvalmistuslaitoksessa oli pitkään tarjolla pelkkää peruskurssia laajempi ns. erikoislinja suullisessa esitystaidossa.

Puhetekniikan laitoksen ensimmäistä henkilökuntaa olivat puhetekniikan ja suullisen esitystaidon lehtori, maisteri, logonomi Ossian Leisimo ja studiomestari, tekninen amanuenssi Seppo Pesonen. Lisäksi oli tuntiopettajia. Vuonna 1965 aloitti tilapäisenä assistenttina FK Auli Hokkanen. Laitoksessa sijaitsi maan ensimmäinen, varsin edistyksellinen opetusstudio äänityslaitteistoineen ja ohjaamo- ja tarkkaamotiloineen. Vuonna 1967 saatiin valmiiksi sisäinen tv-järjestelmä kuvantallennuslaitteineen. Studiotiloissa pidettiin puheilmaisutunteja, puhetekniikan ja suullisen esitystaidon harjoituksia, teatteriesityksiä, kirjailijailtoja ja seminaareja sekä puhe- ja keskustelukerho Nuijan harjoituksia. Nuija oli perustettu vuonna 1961 edistämään opiskelijoiden vapaaehtoista suullisen esitystaidon kehittämistä. Se jatkoi seminaarin aikaista keskustelu- ja väittelykerhotoimintaa, jota Heli Valtonen kuvaa Jyväskylän yliopiston historiassa (2009). Nuija järjesti mm. valtakunnallisia korkeakouluopiskelijoiden kokoustekniikkakilpailuja, joihin osallistui ylioppilaskunnan kerhoja ja osakuntia. Puhetekniikan laitoksella oli vilkasta yhteistyötä myös Jyväskylän ylioppilasteatterin kanssa: studiossa pidettiin improvisointiharjoituksia ja esitettiin näytelmiä. Puhetekniikan laitos järjesti opettajainvalmistuslaitoksen ensimmäiselle vuosikurssille ex tempore -puhekilpailuja.

Sittemmin puheopin (lähinnä opettajainvalmituslaitoksen erikoislinjan) opiskelijoilla oli oma ainejärjestönsä Repliikki.

Puhetekniikan laitos suunnitteli vuonna 1969 joutuvansa laajentamaan opetustaan huomattavasti, jos yliopistoon suunniteltu teologinen tiedekunta aloittaisi toimintansa. Pappiskoulutukseenhan kuuluisi varmasti puhetaidon kursseja. Toisena tavoitteena oli opetuksen tarjoaminen taloustieteen opiskelijoille. Nämä olivat toivoneet neuvotteluja kokoustaidon kurssia. Peruskurssien suoritusmahdollisuus toteutui kaikkien tiedekuntien opiskelijoille vasta 1970-luvun lopun tutkinnonuudistuksessa.

Puhetekniikan laitoksen vuoden 1971 toimintakertomuksessa mainitaan HuK Aino Sallinen-Kuparinen, joka työskenteli ”vs. tp. ap. assistenttina” 24.10.–20.11.1971. Hänellä oli opetusta 8 vt., laitostyötä 16 vt. sekä tutkimusta ja jatko-opiskelua 13,5 vt. Seuraavana vuonna 1972 hänen tutkintonimikkeensä oli jo FM, ja hän piti suullisen esitystaidon peruskurssin ja ilmaisutaidollista kerhoa.

Puhealan opetuksen ja tutkimuksen kehittäminen alkoi Jyväskylän yliopistossa 1970-luvun alkupuolella. Määrätietoisena kehittäjänä oli Jaakko Lehtonen. Asiakirjoista näkyy, miten tavoitteellisesti ja yksityiskohtia hioen hän ajoi puhealan asiaa. Yhteistyökumppanikseen hän sai ensin dosentti Aatto Sonnisen ja sittemmin Aino Sallisen. Kyse oli aluksi äänen- ja puheentutkimuslaboratorion perustamisesta, sitten puhetieteiden kokoamisesta yhteen sekä puhealan oppiaineen – jota ryhdyttiin nimittämään puheopiksi – aseman selkiyttämisestä ja vahvistamisesta. Tavoitteena oli puheopin opetuksen lisääminen, virkojen perustaminen ja oppiaineen kehittäminen täysimittaiseksi tieteenalaksi.

Puheen ja äänen instrumentaalista tutkimusta oli ollut jo kasvatusopillisessa korkeakoulussa. Suomen kielen professori Aarni Penttilä oli kiinnostunut puhutun suomen analysoinnista, ja hän hankki sitä varten mittauslaitteita. Kuten Ossi Päärnilä (2008) kuvaa, nuo 1930-luvulla hankitut laitteet olivat perustana fonetiikan laboratoriolle. Jaakko Lehtonen tuli 1960-luvun puolivälissä suomen kielen laitokseen tuntiopettajaksi ja assistentuuriin. Vuonna 1972 hänet nimitettiin fonetiikan apulaisprofessuuriin.

Samana vuonna 1972 foniatrian ylilääkäri, dosentti Aatto Sonninen teki ehdotuksen yliopistolle, että se perustaisi voice science -laboratorion. Englanninkielinen nimitys näyttää perin modernilta kellastuneissa papereissa. Laboratoriossa tutkittaisiin ääntä ja puhetta eri näkökulmista, ja sille pitäisi varata tilat ja laitteet suunnitteilla oleviin uudisrakennuksiin. Aatto Sonnisen ehdotusta seurasi toinenkin esitys hallintokollegiolle. Tämän esityksen allekirjoittajina oli kieleen, puheeseen ja ääni-ilmiöihin liittyvien tieteenalojen edustajia, dosentti Sonnisen ja apulaisprofessori Lehtosen lisäksi mm. professorit Jaakko Pesonen ja Heikki Leskinen. Keväällä 1973 asiasta keskusteltiin hallintokollegiossa, mutta ehdotusta ei sisällytetty yliopiston budjettisuunnitelmaan. Sonninen ei kuitenkaan antanut periksi vaan esitti keväällä 1973, että hallintokollegio nimeäisi toimikunnan suunnittelemaan voice science -laboratoriota. Toimikunta asetettiinkin; puheenjohtajaksi nimettiin professori Erik Erämetsä ja jäseniksi mm. apulaisprofessori Jaakko Lehtonen ja dosentti Aatto Sonninen. To mikunnan tuli selvittää laboratorion tarpeellisuus ja tehdä tarvittavat esitykset.

Aivan samaan aikaan keväällä 1973 hallintokollegio asetti toisenkin toimikunnan. Tämän tehtäväksi tuli suunnitella puhetekniikan sijoittaminen yliopiston hallinto-organisaatioon. Puheenjohtajaa ei toimikunnalle nimetty, mutta muistion ensimmäisenä allekirjoittajana oli Jaakko Lehtonen. Toimikunta totesi, että valtaosa puhetekniikan henkilökunnan tehtävistä liittyy opettajankoulutukseen, ja siksi perusopetuksen tulisi olla opettajankoulutuslaitoksessa. Toisaalta puheoppi, joka ”sisältää puheviestinnän, puhetaiteen ja käytännön puhetaidon sekä niiden opettamisen”, kuuluu oppiaineena ja tutkimusalana humanistisiin aineisiin. Puheopin approbaturin eli nykyisten perusopintojen tutkintovaatimukset oli hyväksytty humanistisessa tiedekunnassa alkuvuodesta 1973, ja arvosanatentaattoriksi oli määrätty Jaakko Lehtonen. Toimikunnan mielestä puheopin approbatur sekä myöhemmin mahdollisesti vahvistettavat ylemmät arvosanat tulisi vastakin säilyttää tämän tiedekunnan arvosanoina. Muistiossa käytettiin ensimmäisen kerran oppialan yhteydessä sanaa puheviestintä sekä viitattiin siihen, että se olisi tutkimusala ja siitä voisi olla korkeampaakin opetusta.

Puhetekniikan laitoksen asemaa miettivä toimikunta huomautti, että voice science -toimikunnan työ on vielä kesken. Jos kuitenkin ”yliopistoon tullaan perustamaan sellainen laitos, joka kokoaisi puhuttuun kieleen, puheviestintään ja sen häiriöihin sekä äänenmuodostukseen ja äänenkäyttöön liittyvän, lähinnä instrumentaalisen opetus- ja tutkimustyön, olisi harkittava puheopin (puhetekniikan) sijoittamista tähän yksikköön. Itsenäistyvä ja laajeneva puheoppi saattaisi muodostaa tämän tutkimus- ja opetusyksikön rungon, ja laitos voitaisiin nimetäkin puheopin laitokseksi.” Toimikunta ennusti, että puheopin merkitys sekä yliopistollisena tutkimus- ja opetusalana että opettajankoulutuksessa samoin kuin muillakin koulutusaloilla tulee kasvamaan huomattavasti.

Syksyllä hallintokollegio hyväksyi väliaikaisratkaisun, jonka mukaan puheopin perusopetus sekä virat ja toimet pysyvät opettajankoulutuslaitoksessa. Puheopille esitetyistä opetustiloista ja laitteista tuli hallintokollegion mukaan ryhtyä suunnittelemaan ns. puheopin studiota, joka sekin olisi opettajankoulutuslaitoksen alaisuudessa.

Voice science -laboratoriota pohtineen toimikunnan raportissa vertailtiin erilaisia tilaratkaisuja. Liitteenä oli apulaisprofessori Jaakko Lehtosen ja dosentti Aatto Sonnisen muistio laboratorion merkityksestä.

Kahden toimikunnan työn tulos antoi aiheen kolmanteen työryhmään, jonka hallintokollegio asetti vielä syksyllä 1973. Nyt kahden edellisen toimikunnan asiat haluttiin yhdistää. Uuden työryhmän piti selvittää perustettavan laboratorion hallinnolliset yhteydet, toiminta eri aineiden opetuksessa ja tutkimuksessa, laitehankinnat sekä puheopin opetuksen ja tutkimukseen liittyminen laboratorion toimintaan. Keväällä 1974 valmistuneessa raportissa esitetään, että puhe- ja äänilaboratorio muodostettaisiin ja sille nimettäisiin johtokunta, jonka tehtäväksi määrättäisiin tutkia mahdollisuutta perustaa fonetiikan, yleisen kielitieteen ja puheopin muodostama ”kieli- ja puhekommunikaatioaineiden (viestinnän) aineryhmälaitos”.

Nyt ryhdyttiin siis luontevasti puhumaan viestintäaineista, joihin puheoppi kuuluu. Hallintokollegio päättikin pyytää humanistista tiedekuntaa selvittämään viestinnän laitoksen perustamista ja ottamaan huomioon mahdollisuuden sijoittaa puhe- ja äänilaboratorio uuden laitoksen yhteyteen.

Humanistinen tiedekunta esitti marraskuussa 1974, että tiedekuntaan perustettaisiin kielitieteen ja viestinnän laitos. Siihen kuuluisivat ”viestintäaineiden kokonaisuus” eli fonetiikka, yleinen kielitiede, puheoppi ja myöhemmin soveltava kielitiede sekä puhe- ja äänilaboratorio. Puheopin sijoittaminen humanistiseen tiedekuntaan tarkoittaisi puhetekniikan amanuenssin eli studiomestari Seppo Pesosen viran ja tp. assistentin eli Aino Sallisen viran siirtämistä tiedekunnan alaisuuteen. Esityksessä viitattiin vuoden 1975 lopulla valmistuvaan humanistisen tiedekunnan laitosrakennukseen, siis Athenaeumiin, johon oli suunniteltu puheopin tiloja ja laitteita. Tiedekunta ei ottanut selvää kantaa puhe- ja äänilaboratorion sijoittamiseen. Toisaalta se totesi, että laboratorio kuuluisi uuteen kielitieteen ja viestinnän laitokseen, mutta toisaalta se jäi vielä pohtimaan hallinnollisesti erillisen laboratorion mahdollisuutta.

Yliopiston hallintokollegion kokouksen esityslistalla oli helmikuussa 1975 asia, jonka otsikkona oli Selvitys viestinnän laitoksen perustamisesta. Tämän nimistä laitosta ei kokouksessa kuitenkaan muodostettu, vaan kollegio päätyi suomen kielen ja viestinnän laitoksen perustamiseen 1.4.1975 alkaen. Puheopista tuli nyt suomen kielen ja viestinnän laitoksen oppiaine. Se oli viestintäaine yhdessä yleisen kielitieteen ja fonetiikan kanssa. Ja koska yleinen kielitiede ja fonetiikka myöhemmin lakkautettiin, voidaan todeta, että puheoppi (sittemmin puheviestintä) oli yliopistomme ensimmäinen pysyväksi jäänyt viestintäaine.

Laitoksen ”viestinnän oppiaineryhmälle” ryhdyttiin suunnittelemaan tiloja päärakennuksen siipeen. Sinne puheentutkimuslaboratoriokin lopulta sijoitettiin. Puheopille valmistuivat mainiot studiotilat Athenaeum-rakennukseen, jonka pääministeri Martti Miettunen vihki käyttöön syyskuussa 1976. Siellä pystyttiin kuvanauhoittamaan keskusteluharjoituksia kolmen kameran avulla. Ellei opettaja ollut itse kuvaamassa, hän istui tarkkaamossa amanuenssi Seppo Pesosen vieressä ja ohjasi, minkä kameran kuva tallennetaan kuvanauhaan. Kuvanauha oli aluksi mustavalkoista leveää avokelanauhaa, jonka tilalle muutaman vuoden päästä saatiin kuvanauhakasetteja.

Viestintä-sana alkoi siis vakiintua. Kuitenkin puheviestintä-nimitystä käytettiin aluksi vain puheopin yhdestä osa-alueesta: se tarkoitti puhumista ja kuuntelemista erilaisissa puhe- ja vuorovaikutustilanteissa. Puheviestintä korvasi suullisen esitystaidon ja toi mukanaan myös uudenlaisen tietoperustan. Tampereen yliopiston puheopin lehtori Kaj Syrjänen kirjoitti vuonna 1974 Ryhmätyö -lehteen artikkelin Puheviestintä mallien valossa. Siinä hän havainnollisti puheviestintätilannetta vuorovaikutusmallin avulla: ”Puhujan ja kuuntelijan roolit vaihtuvat, itse asiassa niiden erottaminen ei näytä olevan mielekästäkään”. Tamperelaiset äidinkielen opettajat Sirkka Heinonen ja Irma Repo kuvasivat vuonna 1975 äidinkielen opettajien lehdessä Virkkeessä puheviestinnällistä näkökulmaa lukion puhumisopetuksessa. He painottivat sanallisen ja sanattoman viestinnän havainnoinnin merkitystä sekä harjoittelutilanteiden järjestämistä näyttötilanteiden sijaan.

Tällaisessa uudessa ja innostavassa ilmapiirissä osallistuin kesällä 1975 Aino Sallisen puheviestinnän kurssille. Se pidettiin vielä III rakennuksen kolmannen kerroksen pölyntuoksuisissa studiotiloissa. Kurssi kuului äidinkielen opettajaksi tähtäävien yliopistolliseen puheopin tutkintoon. Kurssi oli käänteentekevä ja tarjosi aivan uudenlaisia sisältöjä. Opimme vuorovaikutusta korostavan näkökulman, joka korvasi vanhanaikaiseksi käyneen normatiivisen, puhujakeskeisen lähestymisen. Kun suullinen esitystaito oli painottanut puhujan onnistumista ja sanoman perillemenoa, puheviestintä

korosti sanoman ymmärrettävyyttä ja tulkintaa. Puhuminen on sosiaalinen tapahtuma ja kanssakäymisen väline, ja vastuu viestintätilanteesta on kaikilla osapuolilla. Uusi näkemys toi tuoreen suhtautumistavan myös esiintymisjännitykseen, joka oli tuohon aikaan monen opiskelijan ongelma.

Suoritin samana kesänä muitakin puheopin tutkinnon kursseja, jotka olivat osa approbatur-arvosanaa eli nykyisiä perusopintoja. Tutkintoon kuului puheviestinnän kurssin lisäksi puhetekniikan, logopedian, kokoustekniikan ja luovan ilmaisun kurssi sekä puhekasvatuksen menetelmäkurssi. Tutkinnosta määrättiin asetuskokoelmassa, joka lyhennettiin tutkintovaatimuksiin ”AsK 267/56”. Opiskelijat luulivat usein, että lyhenne tarkoittaa Aino Sallinen-Kuparista.

Puhekasvatuksen menetelmäkurssin päätyttyä heinäkuussa Aino Sallinen tarjosi kurssilaisille työhuoneessaan mansikoita ja kirjoitti loppu- ja suoritusmerkinnät opintokirjoihin. Hän pyysi minua puheopin tuntiopettajaksi, mutta ensin pitäisi suorittaa puheopin approbatur valmiiksi. Aino Sallinen toimi tuolloin puheopin assistenttina. Syyslukukauden alusta 1977 hän siirtyi hoitamaan opettajainkoulutuslaitoksen suullisen esitystaidon lehtoraattia, johon hänet nimitettiin vuonna 1978. Työskentelin hänen jälkeensä assistentuurissa vuosina 1977–82.

”Puheopin opetus tulee perustaa tieteelliseen tietoon”

Suomalaisen puheviestinnän 1900-luvun historiaan kuuluu vuonna 1947 perustettu Suomen Puheopisto. Se oli kannatusyhdistyksen ylläpitämä, iltakursseja järjestävä yksityinen oppilaitos, joka sai toimintaansa valtionapua vuodesta 1948 alkaen. Puheopiston tavoitteena oli suullisen esitystaidon opettajavoimien kasvattaminen sekä lausuntataiteilijoiden ja puhujien kouluttaminen. Perustamiskutsukirjeessä mainittiin, että Puheopisto ”on ajateltu kehittyväksi suullisen esitystaidon alalla samaksi, mitä Sibelius-Akatemia on musiikin alalla”. Perustamiskokouksessa olivat edustettuina mm. Suomen Lausujain Liitto, Nuoren Voiman Liitto, Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto sekä kolme raittiusliittoa. Myöhemmin kannatusyhdistyksen jäsenjärjestöjä tuli lisää.

Puheopisto järjesti kursseja sekä pitkäkestoisempaa ”korkeakoululinjan” opetusta. Opiskelu oli käytännönläheistä ja harjoitusvaltaista. Kahden ja puolen vuoden iltaopinnot oikeuttivat diplomiin ja Logonomiyhdistyksen antamaan logonomin arvonimeen. Logonomi oli suorittanut ns. pitemmän oppimäärän puhetaidossa ja lausunnassa tai äänenkäytössä ja logopediassa. Opiston rehtorina toimi pitkään Helsingin yliopiston fonetiikan professori Antti Sovijärvi, ja opetuskin tapahtui aluksi yliopiston fonetiikan laitoksen tiloissa. Vuosina 1949–80 Suomen Puheopistosta valmistui kolmisensataa logonomia.

Yliopistoissa puheopin opetus (approbatur eli perusopinnot) oli aloitettu humanistisissa tiedekunnissa 1970-luvun alussa: Tampereella 1970, Helsingissä, Jyväskylässä, Turussa ja Oulussa 1973, Joensuussa tosin vasta 1984. Tampereen puheopin laitos oli suoraan keskushallinnon alainen yksikkö, mikä tarkoitti yliopistoa palvelevan apuaineen asemaa. Helsinginkään approbatur ei ollut ns. täysi vaan ylimääräinen, jolloin sitä ei voinut laskea tutkinnon aineyhdistelmään. Kaikki approbaturit koostuivat aluksi puheopin tutkinnon eli entisen puhetekniikan ja kaunoluvun tutkinnon kursseista ja kirjatentistä. Opetus hoidettiin lehtoreiden ja tuntiopettajien voimin.

Puheopin asema otettiin valtakunnallisesti esille, kun opetusministeriö asetti vuonna 1973 ns. puhekasvatustyöryhmän. Sen laajana tehtävänä oli selvittää ”puhekasvatuksen tarve sekä eri mahdollisuudet hallinnollisesti ja taloudellisesti järjestää puhealan opetuksen asema maamme koulutusjärjestelmässä”. Muistio valmistui vuonna 1974. Korkeakouluopetuksesta siinä todettiin, että jokaisella ylioppilaalla pitäisi olla samanlaiset mahdollisuudet puheen opiskeluun. Varovaisesti huomautettiin, että puhekasvatuksen määrällistä tarvetta hahmoteltaessa olisi myös otettava huomioon puheopin mahdollinen kehittyminen korkeampia arvosanoja kohden. Työryhmä päätyi ehdottamaan, että puheopin approbatur-opetusta järjestettäisiin maamme kaikissa opettajankoulutusyksiköissä. Joihinkin korkeakouluihin tarvittaisiin myös korkeampia arvosanoja, jotta niissä voitaisiin kouluttaa päätoimisia puheenopettajia. Luonnollisimmin korkeamman opetuksen voisi muistion mukaan hoitaa kasvatustieteiden tiedekunta tai osasto. Professuurit voitaisiin perustaa Tampereelle ja Helsinkiin. Suomen Puheopisto voisi keskittyä puhealan yleissivistävien kurssien ja ammattiopettajien jatkokurssien järjestämiseen.

Kun opetusministeri Paavo Väyrynen muutaman vuoden kuluttua myönsi Suomen Puheopistolle sen vuotuisen valtionavun, sisältyi päätökseen yllätys. Opetusministeriöllä ei enää olisi riittäviä edellytyksiä tukea pysyvästi logonomien koulutusta. Kannatusyhdistyksen tulisi pyrkiä siihen, että sen toiminta saatettaisiin pysyvien valtionrahoitusjärjestelmien piiriin. Opetusministerin kirjeen lopussa oli tarkennus opetusministeriön kannasta: puheenopettajien koulutus olisi kohta alkavan korkeakoulujen tutkinnonuudistuksen yhteydessä siirrettävä korkeakoululaitoksen piiriin.

Opetusministeriö lähettikin alkuvuodesta 1977 Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän yliopistolle

kirjeen, jossa tiedusteltiin näiden mahdollisuutta laajentaa puheopin opetus cum laude -tasoiseksi eli nykyisiin aineopintoihin. Puheopin opetus tulisi muun korkeakouluopetuksen tavoin perustaa tieteelliseen tietoon, ja siinä suoritettu tutkinto tulisi rinnastaa muihin korkeakoulututkintoihin. Kaikki yliopistot vastasivat myöntävästi. Tampereella opetus laajeni syksyllä 1977, ja Helsingin ja Jyväskylän yliopisto vastasivat aloittavansa cum laude -opetuksen syksyllä 1978 (mutta Helsinki ei aloittanut). Jyväskylän yliopiston vastauksessa toivottiin puheopin yp. lehtorin viran perustamista ja fonetiikan apulaisprofessuurin muuttamista fonetiikan ja puheopin professorin viraksi.

Puheopin cum lauden ensimmäinen opiskelijaryhmä aloitti keväällä 1978. Meitä oli mukana kymmenisen osallistujaa, mukana myös Aino Sallinen. Osallistuimme Marja-Leena Haapasen puhetekniikan jatkokurssille ja Auli Hokkasen luovan puheilmaisun jatkokurssille. Opiskelimme äänifysiologiaa, näyttämötyötä, tulkitsevaa luentaa, psykolingvistiikkaa ja keskustelunanalyysia. Apulaisprofessori Jaakko Lehtonen opetti meille puheentutkimuksen menetelmiä ja puheviestinnän teoriaa sekä piti kurssin nimeltä Uusista puheopin tutkimuksista. Lehtori Pertti Hurme järjesti yhteisen proseminaarin fonetiikan ja puheviestinnän opiskelijoille.

Puheopin ylimmän arvosanan eli laudaturin (nykyisten syventävien opintojen) opetuksen Jyväskylän yliopisto aloitti ainoana yliopistona Suomessa vuonna 1980. Opinto-oikeus myönnettiin yhdeksälle opiskelijalle; me cum laude -pioneeriryhmässä aloittaneet jatkoimme siis laudaturiin. Ensimmäinen kurssi oli tentaattoriksi määrätyn Jaakko Lehtosen pitämä referaattiseminaari, jossa tiivistimme toisillemme tutkimustuloksia ajankohtaisista aiheista. Opiskelimme Lehtosen johdolla myös puheentutkimuksen teoreettisia lähtökohtia ja kokeellisia menetelmiä sekä pienryhmätilanteiden teoriaa. Praktikumissa analysoimme kevään 1982 presidentinvaalien televisiohaastatteluita.

Oppiaineen osa-alueiksi kuvattiin puheviestintä, puhetekniikka, luova puheilmaisu ja puhedidaktiikka. Kurssikirjallisuus oli jo tuolloin vieraskielistä; suomenkielistä ajantasaista kirjallisuutta ei ollut olemassa. Oppikirjapulaa helpottamaan teimme tuon ajan muodin mukaisia ”ohjelmoidun opetuksen” oppimateriaaleja, joihin saatiin yliopiston opetusteknologian laitoksen apuraha. Itsenäiseen opiskeluun tarkoitettuja ääninauhamateriaaleja valmistettiin suomalaisesta puhetaidosta sekä runon ja proosan tulkinnasta.

Aloittelevan tutkimustoiminnan yhteydet äänentutkimukseen olivat monin tavoin nähtävissä. Oppiaineesta 1970-luvulla laaditussa esittelyssä todetaan, että ”puheoppi on fonetiikan tavoin paljolti ns. laboratiivinen eli instrumentaalitiede, jonka tutkimusvälineet ja -menetelmät ovat pitkälle teknistyneet”. Me laudatur-opiskelijatkin osallistuimme päärakennuksen siiven alakerrassa puheentutkimuksen instrumentaalikursseille. Lehtori Pertti Hurme opasti äänen ja puheen digitaaliseen analyysiin, ja akustiikan professori Matti Karjalainen Teknillisestä Korkeakoulusta luennoi puhesynteesin ja automaattisen puheentunnistuksen sovelluksista.

Puheviestinnän koulutusohjelma perustetaan Jyväskylän yliopistoon

Suomen yliopistoissa koitti 1970-luvun lopulla tutkinnonuudistuksen aika. Ossi Päärnilä on käsitellyt (2008) tutkinnonuudistuksen taustoja ja suuntaviivoja humanistisen tiedekunnan kannalta. Tutkinnonuudistuksen myötä oli tarkoitus, että ”suullisen viestinnän” yleisopintokurssi tulisi pakolliseksi yliopiston kaikille opiskelijoille. Muutamana vuonna puheoppi-oppiaine hoitikin yleisopintokurssien järjestämisen yhteiskuntatieteellisessä, kasvatustieteiden ja liikuntatieteiden tiedekunnassa, kunnes yliopiston uusi kielikeskus otti asian hoitaakseen.

Tutkinnonuudistustyössä mukana olleet muistavat valtaisan määrän työtä ja kokouksia. Huvittumatta ei voi muistella silloista opintorakennetta: Vuonna 1980 voimaantulleella asetuksella Jyväskylän yliopistoon perustettiin Suomen ainoa soveltavan kielitieteen ja puheentutkimuksen koulutusohjelma. Koulutusohjelmassa oli kaksi suuntautumisvaihtoehtoa: soveltavan kielitieteen ja kielenopetuksen suuntautumisvaihto sekä puhekasvatuksen ja äidinkielen suuntautumisvaihtoehto. Päävastuuaineena jälkimmäisessä oli puheentutkimus. Puheentutkimuksessa oli kaksi linjaa: fonetiikan linja (puheentutkimuksen kielitieteellinen linja, ns. A-linja) ja puheviestintä (B-linja).

Lehtori Aino Sallinen toimi puhekasvatuksen ja äidinkielen suuntautumisvaihtoehdon suunnittelijana. Lähipiirille hän nimesi itsensä suunnittelija Suklaamunkiksi, koska työ vaati usein munkkikahvit kampuksen kahvioissa. Suomen ainoan koulutusohjelman suunnittelu merkitsi puheviestinnän opettajien pätevyysvaatimusten valtakunnallista analyysia, alan asiantuntijoiden tarvekartoitusta, jatko- ja täydennyskoulutuksen hahmottelua sekä tietysti opetussuunnitelman ja kurssikuvauksien laatimista. Suunniteltiinpa samalla myös puheviestinnän tutkimusohjelma. Oppiaineen nimi muuttui

puheopista puheviestinnäksi suunnittelutyön aikana vuonna 1980. Aluksi punnittiin myös nimityksiä puhekasvatus ja puheentutkimus. Puheviestinnän mainittiin vastaavan puheoppia, joka oli ollut oppiaineena Jyväskylässä vuosina 1973–80, mutta nyt sisältöjä haluttiin monipuolistaa.

Puheviestinnän sisältöalueiksi määriteltiin pienryhmäviestintä ja tiedottava puheviestintä, puhetekniikka, luova puheilmaisu ja puhetaide sekä puhekasvatus ja puheentutkimus. Ohjelmaan kuului myös retoriikan historiaa, äänifysiologiaa, näyttämöpuhetta ja radio- ja televisiopuhetta. Empiiristä tutkimusta opiskeltiin erilaisissa harjoitustöissä. Koulutusohjelma oli aluksi kytköksissä suomen kieleen. Jo koulutusohjelmasuunnittelun lähtökohtana oli, että ”koska puhekasvatuksen asiantuntijat valmistuvat äidinkielisen viestinnän opetusja tutkimustehtäviin, opetussuunnitelmaan sisältyy pakollisia suomen kielen ja kirjallisuuden opintoja”. Suomen kieltä ja kirjallisuutta piti kumpaakin opiskella 10 opintoviikkoa eli yhteensä noin 36 nykyistä opintopistettä. Puheviestinnän kurssikirjat olivat kuitenkin enimmäkseen englanninkielisiä.

Puheviestinnän opiskelijat perustivat vuonna 1980 ainejärjestön, jonka epäakateeminen nimivalinta Parku heijasti huolta puheviestinnän arvosanaopetuksen jatkumisesta. Opetuksen järjestäminen olikin aluksi vaakalaudalla. Humanistinen tiedekunta päätti, että koulutusohjelmaan otetaan opiskelijoita, jos puheviestinnän lehtoraatti saadaan valtion tulo- ja menoarviossa vuonna 1982. Näin kävi, ja lehtoraattiin nimitettiin Aino Sallinen.

Aino Sallinen lähti harjoittamaan jatko-opintoja Yhdysvaltoihin Florida State Universityn viestinnän laitokseen lukuvuodeksi 1982–83. Hän opiskeli mm. puheviestinnän opettamista ja suoritti retoriikan ja tiedotusopin kursseja. Lähinnä hän kuitenkin paneutui empiiriseen tutkimukseen, tutkimusmenetelmiin sekä tilastolliseen analyysiin ja testaukseen. Hän kävi tietokonekursseja ja perehtyi laitoksen radio- ja televisiostudioihin. Kirjeissään hän kuvaa opiskelua graduate schoolissa: ”Kyllä täällä kursseilla joutuu työtä tekemään. Täällä luetaan sadat sivut viikossa, tentitään, ja tunneilla sitten keskustellaan ja väitellään. Kirjallisia töitä on paljon, mm. seminaariesitelmiämme vastaavia papereita saa värkätä tuon tuostakin. Mutta kyllä palmunkin alle ehtii.” Tutkimustyönsä ohjaajaksi hän sai arvostetun professori Theodore (Ted) Clevengerin, joka oli viestintäarkuustutkimuksen uranuurtaja. Heillä oli yhteinen tutkimusprojekti viestintäarkuuden ja vireystilan yhteyksistä. Suureen aineistoon kuului ”sydämenlyöntinopeuksia, self report -kyselyjä ja kaksituhattaviisisataa observational checklists!”. Sallinen ei kuitenkaan laatinut väitöskirjaansa amerikkalaisesta aineistosta, vaan

hän halusi tutkia suomalaisten kokemaa viestintäarkuutta ja keräsi sitä varten aineiston Suomeen palattuaan. Vuonna 1986 valmistunut Finnish Communication Reticence oli ensimmäinen puheviestinnän väitöskirja Suomessa.

Ensimmäiset yhdeksän puheviestinnän koulutusohjelmaopiskelijaa aloittivat vuonna 1982. Tästä alkaen puheviestintää on voinut opiskella pääaineena alusta asti, ja myös tohtoriopinnot tulivat mahdollisiksi. Kun koulutusohjelma oli alkanut, Suomen Puheopistosta valmistuneet logonomit kiinnostuivat mahdollisuudesta suorittaa puheviestinnän ylempiä arvosanoja ja myös täydentää opintonsa kandidaatin eli nykyiseksi maisterin tutkinnoksi. Opetusministeriön tuella ja Jaakko Lehtosen johdolla heille järjestettiinkin täydennyskoulutusohjelma vuosina 1985–88. Ohjelman päättymiseen mennessä 12 logonomia suoritti laudatur-arvosanan.

Puheviestinnän koulutusohjelmaa vaivasi aluksi resurssipula. Koulutusohjelman aloitusvuonna 1982 laadittiin Lehtosen allekirjoittama muistio, jossa perusteltiin puheentutkimuksen professuurin tärkeyttä. Uhkana oli, että jos oppituolia ei saada, puhekasvatuksen ja äidinkielen suuntautumisvaihto ja samalla puheviestinnän ylempi arvosanaopetus on pakko lakkauttaa. Muistiossa mainittiin, että ”JY:n taloustieteen laitos edellyttää, että puheentutkimuksen oppituoli tekisi mahdolliseksi mm. organisaatioviestinnän opetuksen ja tutkimuksen pikaisen aloittamisen”. Tässä oli ensi kerran esillä organisaatioviestintä: sittemminhän vuonna 1995 viestintätieteiden laitokselle perustettiin Jaakko Lehtosen aloitteesta yhteisöviestintä-oppiaine.

Soveltavan kielitieteen ja puheentutkimuksen professuuri saatiin vuonna 1983, ja siihen nimitettiin Jaakko Lehtonen vuonna 1984. Virkaanastujaisesitelmän aiheena oli soveltava kielitiede, mutta professuurin opetusalaan kuului myös puheviestintä. Lehtosen tutkimustoiminta oli alkanut foneettisista aiheista, mutta pian hän siirtyi ’puheketjua’ laajempiin kysymyksiin. Hän esitelmöi ahkerasti sekä kotimaassa että ulkomailla. Hän kirjoitti viestintäarkuudesta, viestintäkompetenssista ja viestintäkoulutuksen kysymyksistä, nonverbaalisesta ilmaisusta, puhetaiteesta, suomalaisten kommunikoijakuvasta ja kansallisista stereotypioista, viestintäkulttuurin ilmiöistä sekä organisaatioiden ja yhteisöjen viestinnästä. Hänellä oli jo tuolloin tiiviitä kontakteja pohjoismaisiin, saksalaisiin ja moniin amerikkalaisiinkin yliopistoihin.

Vuonna 1984 soveltavasta kielitieteestä ja puheentutkimuksesta tuli oma laitoksensa. Laitoksen tutkimustyössä oli keskeisenä instrumentaalinen puheen- ja keskusteluntutkimus. Mittauslaitteita oli hankittu jo runsaasti, ja mitä ei ollut ostettavissa, suunniteltiin ja rakennettiin itse. Jaakko Lehtonen oli ideoinut laitteita yhdessä laitoksen pitkäaikaisen teknikon Mauno Niemisen kanssa. Vähitellen oli siirrytty tietokonepohjaisiin analyysilaitteisiin. Puheentutkimuksen laboratorioon päärakennuksen siiven pohjakerrokseen kehitettiin laitteistot puheen tauotuksen, voimakkuuden ja sävelkorkeuden mittaamista varten. Aino Sallisen vuonna 1981 valmistunut suomen kielen lisensiaatintutkimus ’Koululaisten kerronnan ja luennan piirteitä’ perustui instrumentaalisiin mittauksiin.

Uusi laitos sai tutkimustoimintansa vahvistamiseksi määrärahan, jonka turvin haluttiin laajentaa instrumentaalista tutkimusta yleisöreaktioiden suuntaan. Aino Sallinen oli tutustunut yleisöreaktioiden mittaukseen Florida State Universityssä. Suunniteltiin ComLab-tutkimuslaboratorio, jonka Aino Sallinen ja Jaakko Lehtonen yhdessä ideoivat. ComLab koostui neljästätoista ”toisiinsa kytketystä pientietokoneesta”, joita käytettiin reaktioiden ja arviointien tallentamiseen. Commodore 64 -koneineen ja potentiometreineen se oli innovatiivinen järjestelmä, jota esiteltiin ylpeinä vieraille. Kun laitos muutti vuonna 1990 Tourulaan, ComLab sai sieltä vähäksi aikaa oman tilansa.

Vaikka laitoksen nimeäminen viestinnän laitokseksi oli ollut esillä jo 1970-luvun alussa, viestintätieteiden laitos perustettiin vasta vuonna 1985. Vuonna 1991 puheviestinnän suuntautumisvaihtoehto muutettiin itsenäiseksi puheviestinnän koulutusohjelmaksi. Alkavalla 1990-luvulla laitoksessa oli kolme koulutusohjelmaa: puheviestintä, soveltava kielitiede ja vuodesta 1987 alkaen journalistiikka. Soveltavan kielitieteen tilalle tuli yhteisöviestintä vuonna 1995. Kulttuurienvälisen viestinnän maisteriohjelma aloitettiin vuonna 1997.

Vakiintumisen vuosikymmen

Aino Sallinen on viitannut siihen, että tieteenalan vakiintuminen vie runsaat kymmenen vuotta. Puheviestintä on tästä hyvä esimerkki. Seuraava vuosikymmen eli 1990-luku oli vakiintumisen aikaa.

Vuonna 1987 puheviestintä oli saanut oman professuurin. Viran hoitajaksi oli määrätty Aino Sallinen, ja hänet nimitettiin virkaan vuonna 1989. Hän aloitti puheviestinnän systemaattisen lisensiaatti- ja tohtorikoulutuksen ja ryhtyi järjestämään jatkokoulutusseminaareja. Hän toimi viestintätieteiden laitoksen johtajana vuosina 1987–90 ja kehitti monin tavoin laitoksen yhteisyyttä. Vuoden 1991 hän toimi yliopiston vararehtorina ja aloitti sitten rehtorina vuonna 1992.

Puheviestinnän instrumentaalinen tutkimus sai jatkoa 1980-luvun lopulla. Aino Sallinen oli jatko-opinnoissaan Yhdysvalloissa kiinnostunut sydä-

menlyöntitiheydestä puhujan vireystilan indikaattorina sekä sykkeen yhteyksistä esiintymisjännitykseen. Nyt kehitettiin mittauslaitteisto, jonka avulla tutkittiin puhujan sykettä erilaisissa puhetehtävissä. Sallinen esitteli laitteistoa ja sen tutkimuskäyttöä kansainvälisissä kongresseissa.

Muutenkin Sallisen tutkimustyötä 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla luonnehti kansainvälinen yhteistyö. Hän teki kulttuurienvälistä vertailua opettajan viestintätyylien ja opiskelijan oppimiskokemuksen välisistä yhteyksistä. Hänellä oli tutkimushanke amerikkalaisten puheviestinnän tutkijoiden kanssa, ja aineistoa kerättiin myös Australiasta ja Puerto Ricosta. Sallinen tutki viestintäarkuutta, viestintähalukkuuden ja viestintäkompetenssin keskinäistä yhteyttä sekä suomalaisen viestintäkulttuurin ihanteita. Hänen kiinnostuksensa kohteina olivat myös poliittinen viestintä, terveydenhoitoviestintä sekä organisaatio- ja johtamisviestintä. Lisäksi hän kirjoitti puhekasvatuksesta, puheviestintätaidoista ja viestintäkoulutuksesta. Hän esitelmöi ahkerasti alan kongresseissa mm. Yhdysvalloissa ja teki suomalaista puheviestinnän tutkimusta tunnetuksi maailmalla.

Puheviestinnän opetussisällöt nykyaikaistuivat 1990-luvun kuluessa. Perinteisistä puhetaiteen, ilmaisutaidon, puhetekniikan ja äänenkäytön kursseista luovuttiin 1990-luvun alkupuolella, ja opetussisältöjä ryhdyttiin yhä vahvemmin painottamaan puhe- ja viestintäkäyttäytymisen analysointiin ja toisaalta työelämän vuorovaikutukseen. Vaikuttamisen ja argumentoinnin teoria sekä (pien-)ryhmäviestintä olivat alusta asti kuuluneet opetussisältöihin. Valinnaisiksi opintojaksoiksi oli 1980-luvun lopulla otettu organisaatioviestintä, johtamisviestintä ja kulttuurienvälinen viestintä. 'Puheviestintä ja viestintäteknologia' sisällytettiin valinnaisjaksoihin jo niinkin varhain kuin vuonna 1988. Poliittinen viestintä ja perheviestintä otettiin opetussuunnitelmaan 1990-luvun alussa niinikään valinnaisiksi jaksoiksi. Syventävien opintojen työharjoittelu tehtiin pakolliseksi vuonna 1992.

Oppiaine pohdiskeli 1990-luvun mittaan identiteettiään. Onko puheviestintä taito- vai tietoaine? Vuorovaikutuksen tutkimus vahvistui, ja empiiriselle tutkimukselle rakentuvaa teoriaperustaa kehitettiin. Vuorovaikutusta kuvaamaan ja selittämään saatiin uusia näkökulmia: konstruktivismi, merkitysten yhteensovittaminen, epävarmuuden hallinta, vuorovaikutussuhteen kehittyminen ja suhteen dialektiset jännitteet, viestintävälineiden monipuolisuuden teoria sekä ryhmäviestintään esimerkiksi funktionaalinen teoria ja symboliset teoriat. Niistä tuli tuoreita jäsennyksiä opetukseen ja tutkimukseen. Harjoituskurssit alkoivat tuntua vanhalta painolastilta. Oli tullut aika päästä eroon taitoaineen imagosta, joka ei kuulunut yliopistoon, ja suoda teoriatiedolle entistäkin suurempi merkitys. Puheviestintätaitojen harjoittelu hiipuikin vähitellen opetusohjelmasta. Oman viestintäkäyttäytymisen tarkastelu liitettiin viestintäkompetenssin ja vuorovaikutustaitojen teoreettisiin jäsennyksiin. Taitoelementti pidettiin mukana mutta selkeästi teoriaan kytkettynä.

Vaikkakaan rahapulaa ei voi suositella kehittämisen vauhdittajaksi, se toi 1990-luvulla puhtia oppiaineen identiteettipohdintaan. Ossi Päärnilä (2008) on kuvannut humanistisen tiedekunnan selviämistä 1990-luvun taloudellisesta lamasta. Puheviestintä-oppiaineelle se tarkoitti mm. sitä, että opetusmäärärahojen puutteessa taitoharjoittelua vähennettiin ja opiskelijoille kehitettiin itsenäisiä oppimismuotoja. Teoriatieto sai tätäkin kautta vahvan sijan opetuksessa.

Aino Sallisen siirryttyä rehtoraattiin puheviestinnän professuuria hoiti aluksi Matti Leiwo vuosina 1992–95. Tämän jälkeen minut nimitettiin Sallisen sijaiseksi. Puheviestintä sai toisen professuurin vuonna 1998, ja sain siihen nimityksen. Tästä alkaen puheviestinnässä on ollut neljä tai viisi työntekijää: oppiaineessa on kaksi professuuria, kaksi lehtoraattia (joista toinen aikaisemmin yliassistentuuri) ja assistentuuri (nykyisin tohtorikoulutettava).

Puheviestinnän tieteellinen yhdistys Prologos ry. perustettiin vuonna 1989, ja sen kotipaikka on Jyväskylä. Yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja oli Aino Sallinen. Prologos on ollut ja on edelleen tärkeä foorumi alan suomalaiselle yhteistyölle. Ensimmäiset Puheviestinnän päivät oli pidetty jo vuonna 1982 Jyväskylässä, mutta vähitellen Prologos-yhdistys otti vuotuiset päivät järjestääkseen. Aluksi päiville kutsuttiin luennoijat, eli tarkoitus oli pikemminkin antaa täydennyskoulutusta kuin esitellä tutkimusta. Omalla puheenjohtajakaudellani aloitettiin sellaisten tieteellisten päivien järjestäminen, joihin halukkaat saivat ilmoittautua esitelmöimään. Aika oli kypsä, koska alalla alkoi jo olla väitöskirjan tekijöitä. Ensimmäiset tällaiset päivät järjestettiin Jyväskylän Tourulassa vuonna 1994. Vuodesta 2005 alkaen Prologos on julkaissut puheviestinnän tutkimuksen vuosikirjaa Prologia.

Puheviestinnän tutkimusta on siivittänyt osallistuminen alan kansainvälisiin tieteellisiin yhdistyksiin ja niiden konferensseihin. Suomessa tieteenala on pieni, joten kansainväliset kontaktit ovat elintärkeitä. Jyväskylän yliopisto on ollut kansainvälisen tieteellisen kongressin paikkana kahdesti: vuonna 1991 täällä järjestettiin World Communication Associationin kongressi ja vuonna 2000 National Communication Associationin kesäkongressi. Oppiaineessa on 90-luvun lopulta asti

ollut perinteenä, että myös tohtoriopiskelijat esitelmöivät suurissa kansainvälisissä konferensseissa. Näitä järjestävät vuosittain yhdysvaltalaiset viestinnän yhdistykset NCA (National Communication Association) ja ICA (International Communication Association), nyttemmin myös eurooppalainen ECREA (European Communication Research and Education Association).

Jyväskyläläinen puheviestintä nyt

Jyväskylän yliopisto on suomalaisen puheviestinnän tutkimuksen ja opetuksen pääpaikka. Pääaineopinnot ovat kuitenkin tulleet mahdollisiksi myös Helsingin ja Tampereen yliopistossa. Helsingissä puheviestintää voi opiskella puhetieteiden laitoksessa fonetiikka-oppiaineen puheviestinnän linjalla, mutta siellä ei ole alan professuuria. Tampereella puheviestintä on nyt sijoitettuna viestinnän, median ja teatterin yksikköön, ja puheviestinnässä on ollut professuuri vuodesta 2005 alkaen.

Tampereen yliopiston puheviestinnän professori Pekka Isotalus on verrannut (2005) jyväskyläläistä puheviestintää helsinkiläiseen ja tamperelaiseen. Työskenneltyään kaikissa kolmessa yliopistossa hän arvioi, että Jyväskylässä ollaan tutkimusorientoituneita ja korostetaan viestinnän ja vuorovaikutuksen merkitystä sekä tutkimuksessa että opetuksessa. Jyväskylässä myös yhteistyö muiden viestintäaineiden kanssa on itsestäänselvää. Sen sijaan Tampereella ja Helsingissä on säilytetty yhteys vanhaan suomalaiseen opetustraditioon, jossa puhe, ääni ja puhetaide ovat olleet tärkeitä. Helsingin yliopistossa pyritään yhdistämään vanha perinteikäs lausunnan ja puheen opetus uudempaan viestinnälliseen lähestymistapaan. Tämä vaikuttaa Isotaluksen mukaan haasteelliselta tehtävältä, ja kumppanuus laitoksen muiden oppiaineiden fonetiikan ja logopedian kanssa estää sen, että puheviestinnästä tulisi viestintäaine. Tampereella taas lähdettiin 2000-luvulla ensin rakentamaan kahta linjaa, puheviestintää ja äänen tutkimusta eli ”vokologiaa”. Mutta kun yliopistossa toteutettiin vuonna 2011 rakenneuudistus ja ryhmittäydyttiin schooleihin, puheviestintä erotettiin äänen tutkimuksesta ja siirrettiin tiedotusopin, teatterityön sekä teatterin ja draaman tutkimuksen kanssa samaan laitokseen. Tamperelaisen puheviestinnän profiilin kehitys jää nähtäväksi. Nyt on esitetty myös ajatus siitä, että Helsingin ja Tampereen puheviestinnän opetus voitaisiin yhdistää.

Kysymys puheen ja viestinnän suhteesta – tai paremminkin puheen asemasta – puheviestinnässä on relevantti. Useimmat amerikkalaiset yliopistot ovat luopuneet puhe-sanasta oppiaineen tai laitoksen nimessä. Speech-sana on hävinnyt myös tieteellisten yhdistysten ja aikakauslehtien nimistä. Puhe alettiin nähdä rajoitteena, kun opetus- ja tutkimusalan sisällöt 1990-luvulla monipuolistuivat eikä puhuminen enää ollutkaan tieteenalan keskiössä. Esimerkiksi nonverbaalisen viestinnän ja vuorovaikutussuhteiden tarkastelu ei tuntunut sopivan puheviestintä-nimikkeen alle. Puheeseen fokusoitiin vielä silloin, kun tavoitteena oli puhe- ja kuuntelutaitojen harjoitteleminen eli kun yliopistossakin kyse oli taitoaineesta. Nykyään puhe on foneettisten tieteiden, äänentutkimuksen ja logopedisen tutkimuksen kohde. Esimerkiksi eurooppalainen tieteellinen aikakauslehti Speech Communication käsittelee puhesignaalin prosessointia foneettiselta ja tekniseltä kannalta.

Kun speech katosi amerikkalaisten yliopistojen laitosnimikkeistöstä, tavallisimmaksi laitosnimeksi jäi communication tai communication studies. Erikoistumisvaihtoehtoina voivat olla esimerkiksi interpersonal communication ja group communication sekä laajemmin viestintätieteiden alueella intercultural communication, organizational communication, public relations, journalism, (new) media tms. Interpersonal communication tarkoittaa kahden tai muutaman henkilön välistä kommunikaatiota, ja group communication on ryhmäviestintää. Edelleen voi keskittyä myös retoriikkaan ja vaikuttamiseen (rhetorics, persuasion). Puheviestinnän sisältöihin voi painottaa maisterin tutkintonsa noin 230 yliopistossa ja tohtorin tutkintonsa noin 70 yliopistossa.

Myös teknologiavälitteisen vuorovaikutuksen mahdollisuudet ovat vieneet ajatukset pois puheesta. Kun ns. tietokonevälitteinen vuorovaikutus sai sijaa puheviestinnän tutkimuksessa, joku kummasteli sitä, miten kirjoittaminen sopii puheviestinnän tutkimusaiheeksi – aluksihan verkossa viestittiin lähinnä sähköpostitse. Mutta kun tieteenalan ytimeksi oli tullut ihmisten keskinäinen vuorovaikutus, sopi medioitu vuorovaikutus tutkimus- ja opetusprofiiliin mainiosti. Sitä paitsi viestintäteknologian kehitys on ratkaissut tämänkin seikan, sillä kuuloja näköyhteys ovat kirjoitetun tekstin ohella jo teknologiavälitteisen vuorovaikutuksen arkea.

Jos vuorovaikutuksen käsite on korvannut puheen, eikö oppiaineen nimi ole jo vanhentunut? Puhe oppiaineen nimessä vaivaa kyllä aika ajoin: esimerkiksi työnantajat saattavat mieltää valmistuneen maisterin osaamisalueen puheterapiaksi, ilmaisutaidoksi tai esiintymistaidoksi. Toisaalta sana tulee suomalaisessa yhteiskunnassa koko ajan tutummaksi, sillä puheviestintä on vakiinnuttanut asemansa lukion ja ammatillisen koulutuksen äidinkieli-oppiaineen sisällöissä. Myös oppiaineesta valmistuneet 18 tohtoria, 24 lisensiaattia ja 330 maisteria vievät puheviestintää maailmalle. Aitoa tarvetta nimenmuutokseen ei ainakaan vielä ole koettu.

Jyväskyläläisen puheviestinnän 2000-luvun ensimmäistä vuosikymmentä voisi kutsua kansainvälisyyden vuosikymmeneksi. Lähes jokainen perustutkinto-opiskelija käy maailmalla opiskelijavaihdossa, ja tohtoriopiskelijat verkottuvat kansainvälisesti. Tutkimusyhteistyö Yhdysvaltain puheviestinnän laitosten ja tutkijoiden kanssa on entisestään laajentunut. Amerikkalaisten kontaktien lisäksi saimme tutkimustoimintaan kauan kaivatun eurooppalaisen yhteistyöfoorumin, kun vuonna 2005 perustettiin Euroopan viestintätutkimuksen yhdistys ECREA (European Communication Research and Education Association). Yhdistyksessä on aloitteestani ollut vuodesta 2007 alkaen puheviestinnän jaosto, Section for Interpersonal Communication and Social Interaction. Eurooppalainen tutkimusyhteistyö on alkanut vilkkaasti. Euroopan yliopistoissa puheviestinnän tutkimuksen ja opetuksen keskittymiä on mm. Pohjois-Irlannissa (University of Ulster), Iso-Britanniassa (Cardiff University) ja Tanskassa (Aalborg Universitet).

Jyväskylän yliopiston puheviestinnän tutkimus on 2000-luvun alkupuolelta asti keskittynyt vuorovaikutuksen dynamiikkaan vuorovaikutussuhteissa, ryhmissä, tiimeissä ja yhteisöissä. Erityisesti paneudutaan kolmeen tutkimusaiheeseen: yksityisen elämän ja työelämän vuorovaikutussuhteisiin, viestintäkompetenssin kehittymisen ja viestintäkoulutuksen kysymyksiin sekä teknologiavälitteiseen vuorovaikutukseen. Oppiaineessa on 2000-luvun puolivälistä alkaen ollut kaksi Suomen Akatemian tutkimushanketta: Henkinen väkivalta vuorovaikutussuhteissa sekä Vuorovaikutusosaaminen virtuaalitiimeissä. Panostamme perustutkimukseen: kaikki tieto ihmisten keskinäisestä vuorovaikutuksesta – sen ilmiöistä, prosesseista ja tuloksista – on tärkeää. Toisaalta vuorovaikutuskäyttäytymistä koskevaa tietoa tarvitaan käytännön työelämässä esimerkiksi tiimityössä, viestintäkoulutuksessa sekä henkilöstön ja työyhteisöjen kehittämisessä.

Puheviestinnän opetuksella on pitkä perinne. Tähän elävään perinteeseen puheviestintä tieteenalanakin kytkeytyy. Vuorovaikutuksen idea on antiikista asti ollut koulutuksen ja tutkimuksen ytimenä: keskiössä on puhujan ja kuulijan yhteys. Kuten antiikin aikaan, myös nykyinen puheviestintä korostaa puheen ja vuorovaikutuksen eettistä perustaa. Hyvä vuorovaikutus on ihmisten yhteistyön ja yhteisöllisyyden edellytys.

Puheviestinnän professori Aino Sallinen tiivisti puheviestinnän tutkimuksen tehtäviä virkaanastujaisesitelmässään 2. toukokuuta 1990 seuraavasti: ”Entistä tärkeämmiksi ovat nousemassa viestinnän humanistiset ulottuvuudet, erityisesti puhekommunikaation merkitys elämänlaadun kohottajana. On tärkeää pyrkiä selvittämään, miten ihmiset ymmärtävät toisiaan, miten he osoittavat tunteitaan, solidaarisuuttaan ja tukeaan, miten vuorovaikutus syntyy ja miten viestinnän keinoin voidaan edistää henkistä hyvinvointia.” Nämä kysymykset ovat edelleen mitä ajankohtaisimpia. ■

Kiitän Pertti Hurmetta, Leena Mikkolaa, Maili Pörhölää ja Tarja Valkosta arvokkaista kommenteista.

Kirjallisuutta

Aristoteles, Retoriikka. Teokset, osa IX. Retoriikan I ja II kirjan suomentanut Paavo Hohti, III kirjan suomentanut Päivi Myllykoski, selitykset laatinut Juha Sihvola. Gaudeamus.

Benson, T. W. (1985, toim.) Speech Communication in the 20th century. Southern Illinois University Press.

Cohen, H. (1994) The history of Speech Communication. The emergence of a discipline, 1914–1945. Speech Communication Association.

Hurme, Pertti & Valo, Maarit (1979) Speech sciences at the University of Jyväskylä. Puheentutkimuksen alalta/Papers in Speech Research, 1. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 18.

Isotalus, Pekka (2005) To study speech or communication in speech communication? Teoksessa Laukkanen, A.-M. & Puro, J.-P. (toim.) 30 years of existence. Lectures presented at the festive seminar held 4 November 2004. Tampereen yliopisto.

Keith, William (2008) ”Speech Communication, History of”. The International Encyclopedia of Communication. Blackwell Reference Online.

Lehtonen, Jaakko (1982) Lingvistiikka, viestintätieteet ja puhekasvatuksen teoreettiset lähtökohdat. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8.

Lehtonen, Jaakko, Sallinen-Kuparinen, Aino & Valo, Maarit (1977) Puheoppi – opetus, tutkimus, välineistö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 15.

Puro, Jukka-Pekka (2005) Retoriikan historia. WSOY.

Päärnilä, Ossi (2008) Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. Jyväskylä Studies in Humanities, 106. Jyväskylän yliopisto.

Valtonen, Heli (2009) Seminaariyhteisö opettajien kouluttajana. Teoksessa Einonen, P., Karonen, P. & Nygård, T. (toim.) Jyväskylän yliopiston historia. Osa 1: Seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun aika 1863–1966. Jyväskylän yliopisto.

Valo, Maarit (2011) Vuorovaikutuksen tutkimus – tiedettä tiedon ja hyödyn vuoksi. Prologi – puheviestinnän vuosikirja 2011. Prologos ry.